

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 346.241

doi: 10.20998/2227-6890.2017.52.01

А. В. КІПЕНСЬКИЙ, Л. В. ПЕРЕВАЛОВА, О. М. ЯЦЕНКО

ЯКОЮ МАЄ БУТИ УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ?

У статті розглядаються підходи до розуміння національної ідеї, аналізуються різні точки зору учених, політиків на поняття національної ідеї, її формування в різних країнах світу. Автори звертають увагу на невизначеність параметрів національної ідеї, її співвідношення до державної ідеології, ролі еліт у формуванні національної ідеї. Досліджуються проблеми та перспективи формування національної ідеї в Україні, обґрунтовується змістовне наповнення національної ідеї. Розглядаються причини, що ускладнюють процес формування національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави.

Ключові слова: національна ідея, державна ідеологія, загальнонаціональна ідея, народ, нація, національні меншини, корінні народи, мова, релігія.

В статье рассматриваются различные подходы к пониманию национальной идеи, анализируются различные точки зрения ученых, политиков на само понятие национальной идеи, ее формирование в разных странах мира. Авторы обращают внимание на неопределенность параметров национальной идеи, ее соотношение с государственной идеологией, роли элит в формировании национальной идеи. Исследуются проблемы и перспективы формирования национальной идеи в Украине, обосновывается содержательное наполнение национальной идеи. Рассматриваются причины, усложняющие процесс формирования национальной идеи на современном этапе развития украинского государства.

Ключевые слова: национальная идея, государственная идеология, общенациональная идея, народ, нация, национальные меньшинства, коренные народы, язык, религия.

The article deals with various approaches to understanding the national idea, analyzes different viewpoints of scientists and politicians on the notion of the national idea, its formation in different countries of the world. The authors draw attention to uncertainty of the parameters of the national idea, its correlation with the state ideology, the role of elites in the formation of the national idea. The problems and prospects of the formation of the national idea in Ukraine are studied; the content of the national idea is grounded. The reasons that complicate the process of forming the national idea at the present stage of the Ukrainian state development are discussed.

Keywords: national idea, state ideology, national idea, people, nation, national minorities, native peoples, language, religion.

Вступ. Українське суспільство протягом усіх років незалежності займається пошуком свого місця в сучасному світі, своєї національної ідеї. Якою вона повинна бути? Є вона, чи її немає? І що таке національна ідея взагалі?

На жаль, до цього часу в суспільстві не існує єдиної точки зору щодо розуміння спільної мети і спільного бачення майбутнього, відсутня чітко окреслена ідея загальнонаціонального масштабу. Серед учених, політиків, експертів дискусійним залишається питання стосовно методології визначення національної ідеї сучасної України, і насамперед, на якій основі вона має формуватися – на націоналізмі титульної нації, національно-державницькому інтересі, патріотизмі, чи на якихось інших засадах. Усе це зумовлює актуальність і значущість зазначеної проблеми, яка потребує окремого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти української національної ідеї досліджуються у працях багатьох українських учених. У працях В. Горського, О. Гриніва, Я. Грицака, Г. Касьянова, Ф. Кирилюка, М. Поповича, М. Розумного, М. Русина, М. Томенка та інших розглядається історичний процес

розвитку української національної ідеї, осмислюється генезис становлення української національної ідеї наприкінці XIX початку XX століть. В працях В. Андрущенко, А. Астаф'єва, Є. Бистрицького, В. Борисенка, П. Кравченка, М. Михальченка, М. Рябчука, М. Степико, А. Шевцової визначається зміст поняття «національна ідея», його зв'язок із такими поняттями, як «ідея нації», «національна ідеологія», «національна самосвідомість», «національний менталітет», з'ясовується роль цих феноменів у націотворчому процесі, самоствердженні українського соціуму.

Однак, незважаючи на багату кількість досліджень, присвячених проблемі формування національної ідеї, слід зазначити, що на сьогодні недостатньо дослідженими залишаються виявлення проблем, перспектив та механізму формування національної ідеї сучасної України, що й зумовлює зацікавленість зазначеною проблемою.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати роль національної ідеї в державотворенні, визначити проблеми та перспективи її формування в умовах сучасної України, обґрунтувати змістовне наповнення цього суспільного феномена.

© А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова, О. М. Яценко, 2017

Поняття національної ідеї та її зміст. Сьогодні у літературі немає єдиної загально прийнятої думки відносно ряду параметрів національної ідеї. Не визначеними залишаються питання співвідношення державної ідеології та національної ідеї, розмежування понять «національна ідея» і «загальнонаціональна ідея», ролі еліт у формуванні національної ідеї. Мова йде про протиріччя між національною ідеєю, як теорією і політичною доктриною, та цілями і завданнями самої нації, що об'єктивно існують у масовій суспільній свідомості.

Поняття «національна ідея» з'явилась у Росії, до складу якої входили і українські землі, вже у XIX ст., тоді вона мала назву «руська ідея». У витоків цього поняття стояли О.С. Хомяков зі своєю ідеєю «соборного спасення во Христе», Вл.С. Солов'єв, Ф.М. Достоевський, на думку якого «Без высшей идеи не может существовать ни человек, ни нация» [1, с. 15–17], М.О. Бердяєв, В.В. Розанов, І.О. Ільїн, П.О. Флоренський та інші російські мислителі. Вони, розглядаючи різні сторони цієї проблеми, звернули увагу на той факт, що для російської людини важливим є не індивідуальне, не територіальне об'єднання, а духовне [2, с. 636]. Великий російський філософ І.О. Ільїн вважав, що російська ідея складається з російської релігійності, російського мистецтва, російської науки і російського права [3, с. 430–431].

Слід погодитися з рядом авторів, які вважають, що національна ідея – це стійке уявлення індивіда про основоположне у минулому, сьогоденні і майбутньому своєї країни, мобілізуюче його на життєві зусилля, а також відповідний стан суспільної свідомості.

Національна ідея в основному адресована всередину країни, себе самій, вона відповідає на питання: «Хто ми такі? Навіщо ми та чому? В чому наша ідентичність та смисли? Як нам жити?». Від того як ми розуміємо самих себе, якою ми бачимо Україну в сучасному світі, якими нас бачить світ, залежить і відношення усього світу до нас.

Сучасні науки про суспільство містять багато підходів до визначення сутності національної ідеї: політичний і геополітичний, релігійний і філософський, художньо-публіцистичний і управлінський.

Так, на думку М. Головатого, «національна ідея не може бути сталою, незмінною в сенсі не тільки її реального визначення, а й духовного вияву». Вона буде сприяти формуванню й розвитку громадянського суспільства, об'єднає активних, свідомих і відповідальних представників усіх націй і народностей, що проживають в Україні, створивши єдину українську політичну націю [4].

М. Жулинський під національною ідеєю розуміє систему ціннісних орієнтирів, що полягає в урахуванні інтересів усіх верств суспільства, усіх народів [5].

С. Савойська вважає, що без єдиної національної ідеї, яка орієнтована на майбутнє, не можуть сформуватися спільна мова й культура української політичної нації. На її думку, українська національна ідея повинна орієнтуватися на національну безпеку, інтелект українського народу, ефективність і світові стандарти [6].

М.В. Попович, А.М. Єрмоленко, В.Б. Фадєєв в монографії «Національна ідея і соціальні трансформації в Україні» на підставі аналізу праць вітчизняних та світових дослідників розглядають теоретичні, методологічні напрями й стилі філософського осмислення такого феномена, як національна ідея [7]. На їх думку нагальною потребою сьогодення є наповнення національної ідеї новим ідеологічним змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам нового тисячоліття [7, с. 254–255].

На думку М. Михальченка, для цього потрібно: по-перше, гармонізувати її внутрішню структуру, поступово висуваючи на головні ролі економічну та духовно-культурну складову; по-друге, підвищити її прогностичний потенціал – задати країні напрям оптимального розвитку на сьогодні та на стратегічну перспективу; по-третє, налагодити партнерські стосунки влади з народом. Якщо така модернізація не відбудеться, то суспільство і держава будуть деструктуризуватися [8, с. 20–21].

Очевидно, що національною ідеєю повинно стати таке поняття, яке адекватно та похожим чином сприймає більшість населення країни, незалежно від мови, віросповідання, соціального статусу, освіти, культурного рівня. Потреба в національній ідеї виникає перш за все з необхідності мобілізувати зусилля усіх громадян для вирішення певної мети, яка постає перед усім суспільством.

Усвідомлена або неусвідомлена національна ідея багато в чому є важливим імпульсом в житті будь-якого народу. Історичне існування народу обумовлено його цінностями, віруваннями, і переконаннями. Національна ідея буде не життєздатна, якщо вона не базується на цінностях, стає ідеологічним сурогатом, або хоча би не відображає їх. Тільки тоді, коли національна ідея одержує здатність визначити цілі нації, вона буде спроможна мобілізувати народ на історичні досягнення. Іншими словами, нація – це народ, який володіє національною ідеєю. Тобто національні ідеї різних країн схожі по структурі, функціям і призначенню, але їх специфіка буде залежить від особливостей історичного, культурного, релігійного розвитку даного суспільства.

Національні ідеї різних країн світу. Національну ідею мають всі держави, що відбулися. У різні часи різні країни світу використовували ті чи інші національні ідеї, виходячи з цілей та завдань, спрямованих на вирішення проблем, які поставали перед державами та їх народами.

«Порядок понад усе», «Англієць ніколи не стане рабом», «Зроби себе сам», ці та деякі інші національні ідеї, які дуже добре розпізнають у світі, були мотивацією для громадян Німеччини, Великобританії та США в складні часи їх історичного розвитку. Але такими національними ідеями цих країн були не завжди. Вони змінювалися разом з розвитком суспільства. Зміни у сенсі існування провідних країн світу, тобто їх національних ідей, за останні 3–4 століття зведено у табл. 1 [9].

Таблиця 1 – Національні ідеї провідних країн світу

Країна	Період часу	Головна ідея та мета	Артикуляція
1	2	3	4
Великобританія	Кінець XIX ст.	Розвиток ідеї британського імперіалізму	Перевага англійській нації та її місії нести блага цивілізації «відсталим» народам світу. Там, де з'являється влада англійців і англійський вплив, відновлюються світ і порядок, збільшуються процвітання і багатство, і тому перспектива встановлення британського правління вітається людьми кожної раси і кожної віри
	XIX–XX ст.	Домінуюча ідеологія імперіалізму	Формування нового типу світогляду із домінуванням патріотизму, гордості за імперію і англо-саксонську расу. Бог на стороні розширення Британської імперії
	XX– поч. XXI ст.	Усвідомлення постнаціональної сутності метрополісів	Велика Британія – гетерогенний, відкритий, поліфонічний простір
Німеччина	Середина XIX ст.	Об'єднання співтовариства людей на підставі мовної та культурної спільності	Об'єднання німецьких земель на підставі громадянської свободи і державної незалежності. Єдність, незалежність і свобода німецького народу
	1933–1945 рр. (гітлерівська Німеччина)	Німеччина – народне співтовариство, у якому немає класового антагонізму. Місія Німеччини – встановити «новий порядок» у Європі та у Світі	Німеччина – понад усе
	Друга половина XX ст.	Відродження економічної могутності Німеччини	Економічна інтеграція і стратегічне партнерство з країнами Європи та Світу
Росія	XVIII–XIX ст. (Російська імперія)	Об'єднання слов'янських земель. Обраність Росії як захисниці православ'я	Самодержавство, православ'я, народність. За віру, царя і вітчизну. Росія – третій Рим
	Радянський Союз	Рівність всіх громадян, побудова великої радянської держави, просування ідей комунізму	Від кожного за здібностями, кожному по потребах. Вперед до перемоги комунізму – світлого майбутнього всього людства
США	Кінець XVIII ст.	Об'єднання та процвітання американського народу	Згуртованість народу, зміцнення зв'язків між штатами та федеральним урядом. Гарантія для кожного громадянина свободи слова, віросповідання, преси та мітингів
	XX ст.	Американська винятковість – американський спосіб життя	Кожен, незалежно від кольору шкіри, походження, спадку та всього іншого і лише завдяки своїм талантам та старанням може стати мільонером або президентом
	Початок XXI ст.	США – світовий захисник демократії	Просування свободи в інтересах американського народу і міжнародної спільноти шляхом допомоги у будівництві та підтримки більш демократичного, безпечного та процвітаючого Світу
Франція	Кінець XVIII ст. (Велика французька революція)	Рівність всіх громадян та непорушність прав людини. Франція – республіка вільних та рівних громадян	Свобода, рівність, братерство
	Середина XX ст. (президент – Шарль де Голль)	Національна велич Франції	Франція лише тоді є Францією, коли вона знаходиться у перших рядах. Франція, яка позбавлена своєї величі, перестає бути Францією. Франція – це Я
	Кінець XX ст.	Національне самовизначення інших народів. Свобода особи невід'ємна від свободи нації	Повага до принципів Організації Об'єднаних Націй. Участь у операціях по підтримці миру
Японія	1628–1700 рр. («Школа Міто»)	Поєднання ідей синтоїзму, конфуціанської філософії та морального кодексу самураїв	Інтегруючим чинником національної свідомості є особа імператора і ідея імператорської влади
	Початок XX ст. (концепція «кокутай»)	Утвердження єдності імператора, народу та богобраної землі як єдиного організму і єдиної сім'ї	В інших країнах династії заснувалися людьми і лише в Японії престол успадкований від божественних предків. Династії, створені людьми, можуть загинути, але трон, заснований богами, непідвладний волі людей

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Японія	30–40 pp. XX ст.	Ліквідація попередніх світоглядних орієнтирів. Усунення від влади імператора. Руйнація давніх форм національної ідентифікації	Ставка на економічні перетворення і формування позитивного іміджу держави на світовій арені
	1960–1970 pp.	«Культурний націоналізм»	Японці не кращі, не гірші за інших, вони просто інші й тому – унікальні. Група – це те середовище, поза яким японець себе не мислить. Збагнути Японію і японців може тільки той, хто народився японцем
	90 pp. XX ст.	Створення формули «глокалізації» (глобальність + локальність)	На глобальному рівні Японія не втратить своєї ідентичності

Аналіз табл. 1 доводить, що національні ідеї розвинутих країн світу змінюються разом зі змінами суспільства, розвитком країни та її суспільно-політичного ладу. Слід зазначити, що деякі держави та народи взагалі існують без актуалізованої національної ідеї. Для інших національна ідея є чинником, який змушує протиставити себе всьому світові задля її реалізації. У таких країнах завдяки національній ідеї було не тільки подолано кризи, але й вдалося здійснити перехід до інтенсивного розвитку [10]. Німеччина, наприклад, у XX ст. двічі (після поразок у першій та другій світових війнах) завдяки національній ідеї відбудувала одну з самих найпотужніших держав у світі. Після другої світової війни Німеччина була розділена на схід і захід, панувала бідність та безробіття, невпевненість та фінансова залежність. Але суспільство знайшло сили для консолідації навкруги саме народної риси – «порядку» та змогло подолати всі труднощі. Вийшла з післявоєнного стану (1945 р.) та зробила технологічний стрибок і Японія. Наприкінці XX ст. почався стрімкий розвиток Китаю. Причинами стрімкого розвитку (хоча і у різні часи) цих країн було спирання на історичну спадщину, національну унікальність, поєднання духовного і світського у владі. Сьогодні це дуже консолідовані й достатньо монолітні нації, які фактично протиставляють себе всьому Світові. При цьому ідеологія китайської мрії базується на побудові світової наддержави.

Щодо України, то українська національна ідея начебто і є, і у той самий час – її немає. Такий стан відбувся завдяки відсутності консолідації українців (маємо на увазі – громадян України) у єдину націю. Причина тому має історичне коріння – дуже довгий час Схід і Захід перебували під впливом Росії, з одного боку, та під впливом Польщі, Австро-Угорщини, а потім Румунії та Угорщини, з іншого боку. Це призвело до формування різної ментальності «східників» та «западенців». За весь час незалежності України, об'єднанням її земель і народів у єдине ціле ніхто по справжньому не займався. Відбувалося лише «перетягування канату» у ту чи іншу сторону. Результат таких дій не змусив себе довго чекати – з'явилися «правильні» та «неправильні» українці, що призвело до ще більшої дезінтеграції країни. Ось, що кажуть українські можновладці, політичні та громадські діячі, учені про національну ідею в Україні [11].

Національна ідея очима сучасників.

Лук'яненко Левко Григорович, 1928 р. народження, дисидент часів СРСР, громадський діяч, народний депутат України (1994–1998 pp., 2002–2007 pp.).

Національна ідея в Україні є, і існує вона вже більше семи століть. Протягом усього цього часу українці не забували, хто вони такі. Блакитною мрією від покоління до покоління була ідея створення незалежної української держави, яку зуміли реалізувати тільки в 1991 році. Для мене національна ідея – це сукупність «національних етнічних річок». Ці «річки» присутні практично у всіх сферах діяльності суспільства – в тому, як українці одягаються і яку їжу вони готують, яких традицій і свят вони дотримуються. Нація тримається разом лише до того моменту, коли вона підтримує свої «етнічні річки». Українська нація – єдина нація. Національна ідея – це ідея, а не економічний план, як приватизація. Економічне благополуччя дуже важливо для життя нації, однак воно не є визначальним. На жаль, 20 років на чолі України знаходяться непатріотичні люди. Україні потрібна влада, яка буде дбати про відродження мови, культури. Національна ідея повинна сприяти утвердженню української нації.

Попович Мирослав Володимирович, 1930 р. народження, відомий український учений, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки, доктор філософських наук, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Ситуація з національною ідеєю в Україні непроста. Всі говорять, що вона є, але незрозуміло, де вона і що собою представляє. В сучасних українських реаліях більш коректно, на мою думку, говорити про Україну як про національний проект. В такому випадку національна ідея – це ідея існування та розвитку національного проекту Україна. Різні політики і учені по-різному бачать значення України. Одні розглядають Україну як якийсь «бар'єр» Європи перед Росією або ж «бар'єр» Росії перед Заходом. Можна

подивитися на роль України і з протилежної позиції. У цьому випадку Україна – це якийсь «міст», який здатний «перекинути» європейські цінності на євразійський простір. Для реалізації ідеї України як «моста» дуже важливими є наступні цінності. По-перше, це парламентська демократія. По-друге, це національна державність. Ми повинні показати, як можна побудувати національну державу не на принципах націоналізму, не на принципах ворожнечі або переваги однієї групи над іншою. По-третє, це розвиток економіки і підвищення добробуту населення. На даний момент у населення адекватного розуміння, що таке українська національна ідея, немає. Формувати національну ідею повинні суспільство і політичні партії як представники інтересів нації. На жаль, у влади просто немає часу цим займатися. Вона живе лише від виборів до виборів.

Брюховецький В'ячеслав Степанович, 1947 р. народження, доктор філологічних наук, професор, почесний президент Києво-Могилянської академії.

Національної ідеї, яка б об'єднувала всіх громадян, в Україні немає. Вона існувала в зародковому стані на початку 1990-х, проте наші політики зробили все, щоб цю ідею нівелювати.

Українська нація – неоднорідна. Це факт. Але замість того щоб визнати існування відмінностей і подати їх як різноманітність українського народу, українські політики ці відмінності посилюють. Якщо не поєднуювати духовний розвиток людини і матеріальне благополуччя, то в такій державі рано чи пізно настане крах. Потрібно стимулювати не стільки розвиток національної ідеї, скільки розвиток духовності. Чим більш розвиненою в духовному плані буде нація, тим більших економічних результатів вона зможе досягти. Економічне процвітання нації можливе лише в тому випадку, коли розвивається громадянин, коли він отримує гарну освіту. Потрібно не знищувати систему освіти, а розвивати її. Не знищувати культуру, а демонструвати її кращі зразки.

Кравчук Леонід Макарович, 1934 р. народження, Перший Президент України (1991–1994 рр.), кандидат економічних наук, професор низки національних та іноземних університетів.

У світі немає нації, яка б не мала своєї національної ідеї. Політичні еліти або бачать національну ідею і вміють її донести до суспільства, або цього

зробити не можуть, як у випадку України. Для мене національна ідея передбачає інтелектуально багате і розвинене (економічно, соціально і в правовому плані) національне життя українського народу. Причому це життя не повинно бути автономним, воно повинно включати в себе досягнення й інших націй. На першому місці в національній ідеї повинно стояти збереження свого національного «Я». Коли втрачається національне

«Я», тоді втрачається суть існування нації. Національна ідея України повинна бути наповнена «українізмом» і включати в себе українську мову, культуру, історичну пам'ять, релігію. Без забезпеченого і замкнутого життя українського народу говорити про важливість культурних цінностей досить складно. Влада повинна доносити національну ідею до народу. Нинішня українська влада на це, на жаль, не здатна.

Тарасюк Борис Іванович, 1949 р. народження, народний депутат України з 2014 р., лідер партії «Народний Рух України».

Національна ідея в Україні є. Вона не є чимось незмінним, вона постійно розвивається. В основі національної ідеї лежать ключові елементи – духовність нації, її мова, історія та культура. З отриманням неза-

лежності у нас з'явилася можливість для подальшого розвитку національної ідеї. Реалізована вона в повній мірі на даний момент? Думаю, що ні. Тільки за умови формування «української України» можна говорити про реалізацію національної ідеї.

Греч Леонід Іванович, 1948 р. народження, народний депутат України, Голова Верховної Ради Криму (1998–2002 рр.), доктор історичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Національна ідея – це ідея, яка повинна об'єднати всі етноси і народності України. Також національна ідея повинна за-

безпечити зростання соціальної забезпеченості населення. Останні 20 років ми тільки розмірковуємо про національну ідею, фактично її не маючи. Національна ідея повинна містити в собі дві ключові складові. Перша – геополітична. Я маю на увазі логічний союз України з тими народами і націями, з якими ми жили багато століть. Ще Богдан Хмельницький зрозумів важливість стратегічного союзу України і Росії, і цей союз майже 400 років приносив нам лише користь. Дружба з Росією, побудована на принципах інтернаціоналізму, потрібна і важлива для України. Друга складова – це соціальна рівність, яке передбачає рівноправний доступ до благ, до роботи, до охорони здоров'я та освіти. Саме така національна ідея, за умови, що її буде реалізовувати влада, зможе об'єднати українське суспільство.

Білий Віктор Ілліч, 1947 р. народження, Військовий Отаман громадської організації «Слобожанське козацьке військо», Президент Східної Академії оригінальних ідей, академік Міжнародної академії козацтва, козацький генерал.

Звертаючись до національної ідеї, неминуче стикаємося з питаннями: що таке національна

ідея, звідки вона виникає (хто її продукує і проголошує), яку роль вона відіграє в житті суспільства?

Національна ідея – це деяке узагальнене поняття, що ілюструє національну самосвідомість та розкриває сенс існування того або іншого народу. Очевидно, що продукувати цю ідею повинна деяка моральна еліта Народу. Раніше це були старійшини, потім – духовенство, а зараз (логіка підказує) це наукове і політичне середовище.

Буржуазній еліті нічого запропонувати своїм народам. Адже світобачення цієї «еліти» (а це 5–10 % суспільств) в корені відрізняється від світобачення основних народних мас. І ні про яке духовне єднання тут і мови бути не може.

Отже, слід шукати таке визначення і таке поняття, яке не залежить від політичної кон'юнктури і може «працювати» на розвиток Народу в значній історичній перспективі ... Але довго шукати не потрібно. В епоху формування суспільства на території України найпотужнішим й найвпливовішим шаром було козацтво. Звичаї цього Народу, його моральні і духовні цінності давно і добре вивчені. І, якщо узагальнити усі ідейні напрацювання вільного народу, ми побачимо перед собою три чіткі постулати:

- ЖИТИ НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ,
- ЖИТИ СВОЄЮ ПРАЦЕЮ,
- ЖИТИ СВОЇМ РОЗУМОМ.

У цьому світоглядному комплексі немає місця низькості, підлості, користоловству, яким би то не було формам рабства, а є ясний і твердий дух, воля, як вища ступінь свободи, і розуміння кожним членом суспільства своїх прав і обов'язків в їх нерозривному зв'язку. А вищим прeredикатом (тобто духовним началом, що утворює) були:

ВІРА, ВОЛЯ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ!

Ось вона – національна ідея, про відсутність якої зараз так скаржаться «Батьки Нації». У результаті скажемо, щоб національна ідея дійсно могла бути основою стратегії розвитку будь-якого суспільства, вона повинна відповідати певним критеріям: витримати випробування часом, бути прийнятною і безумовною для основної маси народу, а не якої-небудь його частини, бути зрозумілою для людей з різним рівнем освіти, бути досить розумною, прагматичною і лаконічною.

Бурега Валерій Васильович, 1951 р. народження, завідувач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «ХПІ», доктор соціологічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, академік Академії вищої школи України, член

правління Соціологічної асоціації України.

Проблема національної ідеї для України має першорядне значення, яке усвідомлюється нами у зв'язку зі станом, у якому опинилося наше суспільство з моменту здобуття країною суверенітету та відродження української державності. Уся історія боротьби народу України за свободу та незалежність, так

чи інакше, пов'язувалася з певною ідеєю, що мала об'єднувати людей, спрямовувати їхні зусилля для досягнення бажаної цілі – єдності, загартувати їхній вільний дух на шляху до цього. У певні періоди національної історії, безумовно, траплялися часи коли харизма лідера-визволителя й усвідомлення авангардом нації катастрофічного стану справ ставали чинниками вибору (боротися й виживати разом або зійти у небуття), здіймали Україну над руїною, зберігали її для нащадків. Проте сьогодні настав такий момент вітчизняної історії, коли наявність національної ідеї та послідовна боротьба за її втілення в життя стають однією з важливіших умов для збереження нашої держави та волі народу в майбутньому. Саме тому постає завдання осмислення сутності та змісту національної ідеї для сучасного періоду розвитку українського суспільства на засадах використання соціологічного аналізу, що обумовлює актуальність таких намагань. Без сумніву, сутність національної ідеї полягає в усвідомленні того, що сьогодні необхідно системно, цілеспрямовано та послідовно робити для консолідації української нації, всього українського народу в інтересах його згуртування та мобілізації усіх його можливостей для досягнення такого розвитку українського суспільства, який забезпечив би волю й незалежність, гідний рівень життя й добробуту, збереження самобутньої національної культури та її інтеграцію з найкращими світовими культурними зразками, безпеку й гарантії усього досягнутого працею народу в майбутньому [12].

Всі ці висловлювання були зроблені людьми з різними політичними поглядами, у різні часи та за різних обставин. Безумовно, серед них є окремі думки, що гідні української національної ідеї, але самої національної ідеї, яка б дійсно об'єднала українське суспільство (тобто весь народ України) задля майбутнього, поки що немає. Так, де ж поділася українська національна еліта, яка б була спроможна сформулювати українську національну ідею? Як бачимо більшість з тих, хто гідний це зробити (політики, учені, громадські діячі), сьогодні живуть по принципу «Моя хата з краю, я нічого не знаю» (на те, нажаль, є відповідні причини). Голосно висловлюються лише націонал-патріоти крайнього спрямування (оскільки сьогоднішнє керівництво країни прийшло до влади саме на хвилі націоналізму), які в якості національної ідеї пропонують націоналістичні лозунги, типу: «Україна понад усе», «Україна для українців», «Слава нації – смерть ворогам», «Москаляку (комунаку) – на гиляку», «Бандера прийде – порядок наведе!» і т.і. Але такі «національні ідеї» не можуть сприяти створенню міцної, життєздатної й перспективної нації, а навпаки ще більшою мірою розділять людей.

Протягом багатьох років невід'ємною складовою національної ідеї України був європейський вибір. Це одночасно був і стратегічний напрям державно-правового розвитку України, про що вона заявила, проголосивши незалежність. Вже у Постанові Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. Раді Міністрів було доручено спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі України у європейському процесі та європейських структурах. Підписання і ратифікація

Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством (Європейським Союзом) та їх державами-членами засвідчило офіційне визнання Україною європейського вибору як стратегічного курсу зовнішньої політики держави [13, с.363].

З 1 вересня 2017 року в повному обсязі набула чинності Угода про асоціацію України з Європейським Союзом. Встановлення безвізового режиму між Україною та Європейським союзом дозволило громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу. Але, починаючи з 11 червня 2017 року, коли безвізовий режим набув чинності, до грудня 2017 року скористалися цим правом лише біля 380 тисяч громадян України, що становить менше 1 % населення країни. Якою буде національна ідея тепер?

Корінні народи і національні меншини в Україні. Національна ідея повинна мати певні атрибути, які роблять її життєздатною та ефективною. Національна ідея повинна об'єднувати суспільство, усі народи, які мешкають на території нашої країни, відсовуючи на другий план мовні, релігійні, культурні та інші відмінності.

Україна багатонаціональна держава. Незважаючи на те, що національність громадян ні вказується у паспорті або інших документах, що посвідчують особистість, тим не менш українцями вважають себе 77,82 % населення, росіянами – 17,28 % населення (за даними останньої переписи населення). Значно меншими етнічними групами населення України є: білоруси – 0,57 %, молдовани – 0,54 %, болгары – 0,42 %, євреї – 0,9 %. Особливу національну групу в складі населення України утворюють татари та споріднені з ними ногайці, що традиційно були східними сусідами України і помітно вплинули на українську етніку, насамперед на етніку українців Степової України. Вони до середини XIX ст. являли собою компакту етнічну спільність, розселену на Кримському півострові та в степовій частині Таврії (кримські татари), а також у Причорно-морських степах (ногайці), охоплюючи до 15 % усіх татар. За останнім переписом татари становили лише 0,2 % в національній структурі України, але дані статистики сьогодні фіксують їх чисельність вже на рівні 0,4 % [14].

Аналізуючи національний склад України, виникає питання: хто ж такі національні меншини та корінні народи, про які йде мова в Конституції України та багатьох законодавчих актах?

Відповідно до Енциклопедії історії України національною меншиною вважається «фізичний масив (група) людей некорінного етнічного статусу, які живуть в сучасному для себе етносередовищі. Національна меншина включає осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві, що зумовлює необхідність відстоювання політичних прав і забезпечення відповідного юридичного захисту. Національна меншина поступається чисельністю іншим етнічним групам, але має достатньо сил для впливу на політичну ситуацію регіонів проживання. Прагнучи зберегти етнічну ідентичність, національна меншина створює спеціальні інституції, національні

культурні центри, освітні установи, ЗМІ тощо. Приналежність до національної меншини визначається суб'єктивно і не вимагає зворотного визнання етнічної групи, на відміну від приналежності до етнічної групи, яка є об'єктивною і визначається генетично. Формування національної меншини супроводжується етапом етнічного відродження (створенням національних культурних товариств, освітніх центрів, активізацією історичної пам'яті); т. званою мобілізацією етнічної групи, тобто переходом від елементарного задоволення мовних, культурних, релігійних потреб до організованого захисту соціально-економічних інтересів національної меншини. Наступним етапом розвитку національної меншини є «політизація етнічності» шляхом висунення політичних вимог, розробки політичних програм, створення відповідних політичних партій» [15].

Конституція України 1996 р. запровадила у правову систему нашої країни термін корінні народи, але без відповідного його визначення та без подання переліку корінних народів. Так, за статтею 11 Основного Закону держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів України; за п. 3 статті 92 права корінних народів визначаються виключно законами України; п. 3 статті 119 Конституції закріплює, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують у місцях компактного проживання корінних народів виконання програм їх національно-культурного розвитку.

Що стосується визначення поняття «корінні народи», то в різні часи воно визначалось та тлумачилось по-різному. Вважається загальноприйнятим визначення, що надаються міжнародними документами ООН, в яких корінними народами визнаються корінні общини, народності, нації, що зберегли власну спадкоємність з суспільствами, які існували до колонізації цих земель, розвивались на своїх власних територіях, вважають себе відмінними від інших слоїв суспільства, що мешкають на цих територіях або їх частини. Корінні народи бажають зберігати, розвивати та передати нащадкам територію своїх предків, свою етнічну самобутність, свою культуру, соціальні інститути, правову систему.

Таким чином, корінні народи – народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, споконвіку, у період її завоювання або колонізації, або в період встановлення наявних державних кордонів.

За даними ООН, у світі до корінних народів належать 370 мільйонів осіб у більш ніж 70 країнах, багато хто з яких перебуває на межі зникнення. Суттєвою характеристикою корінних народів є також і те, що вони, незалежно від правового стану, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні і політичні інститути. Обов'язковою ознакою приналежності до корінних народів є самоусвідомлення самих народів як корінних на цій території [16].

В Україні корінними народами визнаються українці, кримські татари, караїми та кримчаки, котрі походять з території Криму, а також греки Приазов'я. Решта національних меншин України є діаспорою

народів, котрі мають свої етнічні батьківщини чи національні утворення за межами України [16].

Однак українці мають власну державу – Україну. Кримські татари протягом багатьох століть виступали як загарбники українських земель, вбивали, полонили українців, знищували їх господарства. Виходячи з наявних у науковій літературі визначень, корінними народами слід вважати греків, які створювали міста-поліси Херсонес, Ольвію та інші; кримчаків, караїмів.

Виникає питання, ким вважати народи, які населяють Схід та Південь нашої країни? Ще з стародавніх часів тут мешкали козаки, росіяни, русини, руські тощо. І сьогодні у Харківській області існує Черкаська Лозова, Руська Лозова, що свідчить про народи, що проживали на цій території. Якщо брати за ознаку корінного народу територію проживання, то кого ми будемо вважати корінним народом? Українців чи росіян? Західні землі України багато часів знаходилися під владою Польщі, Румунії, Австро-Угорщини [17].

Як визначити, хто корінний народ тут, а хто відноситься до національної меншини? Ці терміни не лише не сприяють проясненню справи, а навпаки, ще більше її заплутують. Наприклад, з огляду на тривалість життя в цій місцевості самої людини і її предків, вона може бути більш «корінною», ніж людина, що належить до корінного народу. Скажімо, кримськотатарська сім'я, що проживала в Киргизії з 1944 року, а тепер переселилася в Україну, і російська сім'я, що проживає у Харкові у десятому поколінні. У такому контексті з'ясування, хто «корінний», а хто «некорінний» сприятиме лише посиленню напруги в між-етнічних стосунках.

В сучасних міжнародних документах не має чіткого, загальновибраного визначення корінних народів, що призводить до певної плутанини. Але склалися деякі ознаки, що притаманні корінним народам. По-перше, це без сумніву історичний зв'язок з територією їх сучасного проживання. По-друге, самоусвідомлення

себе в якості корінного народу, що відрізняється від іншої частини населення. По-третє, це наявність власної мови, культури, звичаїв, традицій, інших соціальних, політичних, економічних інститутів. І останнє, це бажання зберегти свою землю та етнічну самобутність в якості основи для продовження свого існування як народу [18].

З моменту проголошення державної незалежності України український народ набув статусу титульного державотворчого етносу, що відбивається й у назві самої держави, створеної шляхом реалізації права українського народу на самовизначення. У той же час сучасні міжнародно-правові документи щодо корінних народів визначають останні як «бездержавні нації», тобто такі, що не мають власної державності, а проживають на території держав, де домінуючі позиції займають інші етноси.

Протягом усіх років незалежності проблеми кримськотатарського народу практично не вирішувалися українською владою і навіть зараз закон про корінні народи так і не є прийнятим. Невизначеність у законодавчих актах статусу корінних народів в Україні призводить до збільшення напруження в суспільстві, є загрозою стабільності і безпеки.

Історія держави та її вплив на формування національної ідеї. Політика держави повинна враховувати інтереси усіх народів, що мешкають на її території, бути спрямована на їх об'єднання. Однак діяльність українських можновладців свідчить про інше. Постійні спроби переписати історію, замовчати або перевернути важливі події у житті нашого народу, прийняття законів та інших нормативних актів, які розділяють людей за ознаками мови, релігії, не тільки не призведуть до формування національної ідеї, а навпаки зруйнують те, що вже зроблено.

Опитування проведене ще у 2005 році показало різне розуміння громадянами України історії власної країни (табл. 2) [19].

Таблиця 2 – Результати опитування стосовно ставлення до історичного минулого (2005 р.)

З яким твердженням щодо історії України Ви згодні найбільшою мірою (% опитаних)					
	Україна	Захід	Центр	Південь	Схід
Історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, як і історія Росії і Білорусії	43,9	17,4	41,5	60,1	54,0
Україна – єдина спадкоємиця історії і культури Київської Русі	24,5	45,9	26,0	9,6	17,6
Теперішня історія України почалася в 1991 р. після проголошення незалежності	7,0	17,2	7,2	3,6	2,6
Теперішня історія України починається з Запорізької Січі	5,2	3,7	5,7	3,6	6,3
Теперішня історія України починається з Галицько-Волинського князівства	3,8	2,4	4,9	4,0	3,3
Теперішня історія України починається з розпаду Російської імперії (1917-1918 рр.)	2,1	2,1	1,2	5,3	1,5
Інше	1,9	1,1	1,8	1,3	2,7
Важко відповісти	11,6	10,2	11,7	12,5	12,0

Отже, близько половини українців вважали, що історія України тісно переплетена з історією східнослов'янських народів. Суттєві відмінності у думках, стосовно цього питання також можна побачити між жителями Заходу та Центру, Півдня і Сходу країни.

Дослідники по-різному висловлюються стосовно таких наявних регіональних відмінностей. Завідувач відділу Інституту соціології НАН України В. Степаненко закликає не драматизувати регіональні відмінності, називаючи їх «усе ж відмінностями, а не розколом країни,

яка має «підліткову» історію формування своєї нації-держави в новітній історії» і згадує «вісім Іспаній» Х. Лінца, «чотири Фінляндії» Е. Алардта, «чотири Норвегії» С. Роккана, принаймні «три Бельгії», «чотири Італії»; і навіть Францію, яка вважається класичним взірцем громадянської нації, є неоднорідною, у якій процес формування розтягнувся майже на 200 років і не був завершений до кінця XIX сторіччя [19].

О. Майборода – завідувач відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України вважає, що поглиблення цих відмінностей, якщо вони до того ж штучно інспіруються, становитимуть серйозну загрозу і територіальній цілісності України, і її унітарності, і грома-

дянському миру [19]. Виявлені відмінності вважає нормальними для демократичного суспільства президент Київського міжнародного інституту соціології В. Хмелько [19]. І. Франко ще у 1905 р. говорив: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів» [20].

За минулі роки в країні відбулися певні динамічні процеси навколо відношення українців щодо розуміння історії України. Так, значно збільшилась кількість опитуваних, які вважають, що Україна має власну історію із початком від виникнення перших поселень і періодом перебування українських земель у складі інших державних утворень та часом існування незалежності (табл. 3).

Таблиця 3 – Результати опитування стосовно ставлення до історичного минулого (2016 р.) [21]

З яким твердженням щодо історії України Ви згодні більшою мірою? (% опитаних)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Україна має свою власну історію, яка починається від виникнення перших поселень людей на її території і охоплює періоди перебування українських земель у складі інших державних утворень та час існування України як незалежної держави	86,8	68,7	40,7	30,2	47,6
Історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, як і історія Росії і Білорусії	6,6	21,2	42,1	63,6	45,7
Важко відповісти	6,6	10,1	17,1	6,2	6,2

Як можна побачити значно змінилася кількість й тих, хто не заперечує, що історія України є невід'ємною частиною східнослов'янських народів. Особливо це відчувається у Центрі 21,2 % (на 20,3 % менше від опитування 2005 р.) та на Півдні країни – 42,1 % (на 18 % менше від опитування 2005 р.). А от на Сході кількість таких людей збільшилась: 63,6 % (45,7 % на Донбасі) у порівнянні з 54,0 % у 2005 році.

Мова як фактор об'єднання українців. Найбільш дискусійним питанням в Україні є питання про статус мов. Саме мовне питання є центральним у формуванні відповідних ідейно-політичних пріоритетів.

Дані опитування 2005 року, що наведені в табл. 4, свідчать про те, що 37 % опитаних вважають, що і українська, і російська мови повинні бути державними, понад третини жителів України вважали, що лише українська мова повинна залишатися єдиною державною і офіційною мовою. На думку 20,3 % опитаних українська мова повинна бути державною, а російська може бути офіційною в деяких регіонах.

Упродовж одинадцяти років відбулися деякі зрушення. Порівняємо динаміку цифр і відповіді населення у різних регіонах України. У табл. 5 наведені дані опитування 2016 року.

Таблиця 4 – Результати опитування стосовно співіснування української і російської мови в Україні (2005 р.) [19]

Яким чином повинні співіснувати українська і російська мови в Україні? (% опитаних)					
	Україна	Захід	Центр	Південь	Схід
Обидві мови повинні бути державними мовами в Україні	37,0	3,2	27,1	54,8	57,8
Українська мова – єдина державна та офіційна, російська мова може використовуватися на побутовому рівні як і мови інших національних меншин	35,0	78,6	41,0	12,2	14,6
Українська мова – державна, російська може бути офіційною в деяких регіонах України	20,3	15,3	25,1	14,2	21,3
Російська мова – державна, українська мова може бути офіційною в деяких регіонах України	3,0	0,0	0,0	12,5	3,3
Російська мова – єдина державна та офіційна, українська мова може використовуватися на побутовому рівні	0,8	0,0	0,3	2,0	1,2
Важко відповісти	3,9	2,9	6,5	4,3	1,8

Таблиця 5 – Результати опитування стосовно співіснування української і російської мови в Україні (2016 р.) [21]

Яким чином повинні співіснувати українська і російська мови в Україні? (% опитаних)					
	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
Українська мова повинна бути єдиною державною і офіційною мовою, російська мова може використовуватись на побутовому рівні як і мови інших національних меншин.	80,6	74,8	36,9	33,9	20,8
Українська мова повинна бути державною, російська мова може бути офіційною в деяких регіонах України	14,5	15,9	30,4	34,4	37,3
Обидві мови повинні бути державними в Україні	2,0	3,6	23,1	24,8	34,7
Російська мова повинна бути державною, українська мова може бути офіційною в деяких регіонах України	0,4	0,5	1,4	3,4	2,6
Російська мова повинна бути єдиною державною і офіційною в Україні, українська мова може використовуватись на побутовому рівні	0,5	1,3	1,0	0,9	1,8
Важко відповісти	2,1	4,0	7,2	2,5	2,8

На Заході та в Центрі України переважна більшість (81 % та 75 %, відповідно) громадян підтримують статус української мови як єдиної державної і офіційної, а надання російській мові статусу офіційної у певних регіонах тут підтримують 15 % і 16 % громадян відповідно, державну двомовність – відповідно 2 % і 4 %. На Півдні відносна більшість (37 %) підтримують державний і офіційний статус української мови, 30 % – можливість надання російській мові статусу офіційної в певних регіонах, 23 % – державний статус обох мов. На Сході рівні частки (по 34 %) респондентів підтримують варіанти державної української мови та можливості надання російській мові статусу офіційної в регіонах. Прихильників державної двомовності тут 25 %. На Донбасі відносно більшість становлять прихильники надання офіційного статусу російській мові в регіонах, за збереження державної української мови (37 %). Прихильників державної двомовності на Донбасі 35 %, української мови як єдиної державної і офіційної – 21 %. Статус української мови як єдиної державної не підлягає сумніву, тоді як ідея державної двомовності на сьогодні значною мірою втратила популярність в усіх регіонах, насамперед, на Півдні і Сході України.

Отже, існуюче розмаїття культур і традицій України, які щороку досліджуються і вивчаються багатьма науковцями, має бути задіяним у спільному розвитку України, і ні в якому разі не стати причиною антагоністичних протистоянь.

Прийняття ВР України Закону «Про освіту» викликало нову хвилю незадоволення та обурення. Особливо це стосується ст. 7, яка встановлює, що починаючи з 1 вересня 2018 року лише дошкільну та початкову освіту діти можуть отримувати мовою національних меншин, при цьому паралельно вивчаючи державну мову. З 5-го класу діти починатимуть навчатися державною мовою, а мову національної меншини вивчати як окрему дисципліну.

Хоча ст. 2 цього закону і свідчить, що закон спирається на Конституцію України, представники міністерств закордонних справ, політичні діячі

Румунії, Угорщини, Польщі, Росії, Греції, Молдови вважають інакше, вони висловили свою стурбованість тим, що ст. 7 про мову освіти містить норми, що суперечать статтям 10, 22, 23, 53 Конституції України та прокладають шлях до мовної асиміляції національних меншин.

12 жовтня Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) провела термінові дебати щодо прийнятого в Україні закону «Про освіту», зокрема за ст. 7, що стосується мови викладання. Згідно затвердженої резолюції, закон не забезпечує право національних меншин навчатися рідною мовою й істотно скорочує їхні права. Цей резонанс примусив Міністерство освіти і науки України запропонувати Раді Європи надіслати статтю 7 «Про мову навчання» закону «Про освіту» на експертизу до Венеціанської комісії. ПАРЄ звернулося до України з вимогою у повній мірі забезпечити виконання висновків Венеціанської комісії щодо цього закону.

8 грудня 2017 року Європейська комісія «За демократію через право», більше відома як «Венеціанська комісія», схвалила експертний висновок щодо мовних положень українського закону «Про освіту». Венеціанська комісія відмітила законність сприяння посиленню державної мови в Україні та її обов'язковості для усіх громадян. Однак комісія звернула увагу на той факт, що стаття 7 містить важливі двозначності та, як видається, не забезпечує дотримання ключових принципів, необхідних для виконання рамкового закону при застосуванні міжнародних та конституційних зобов'язань країни. Водночас вона містить певні гарантії щодо освіти мовами меншин, але переважно обмежена початковою освітою. Точний обсяг таких гарантій не є настільки гранично ясним, як це має бути в законі. Схвалена редакція дійсно дозволяє радикально змінити попередній мовний режим, принаймні у середній освіті, привівши її до системи, орієнтованої на обов'язкове використання української мови в якості мови навчання. Якщо це станеться, то призведе до серйозного зменшення можливостей, що надаються особам, які належать до національних меншин, для навчання їхніми мовами, що становить непропорційне

втручання в існуючі права осіб, які належать до національних меншин. Крім того, короткий термін впровадження нових правил викликає серйозні занепокоєння щодо якості освіти.

Комісія відмітила, що п. 4 ст. 7 Закону передбачає правову основу для викладання інших предметів офіційними мовами ЄС, але звернула увагу на наявність для цього достатніх гарантій у законодавстві. Проте цей пункт не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС, зокрема для російської, як найбільш широко використовуваної в Україні мови після державної. Менш сприятливе ставлення до цих мов важко виправдати, і тому постає питання про його дискримінаційність. З огляду на ці міркування, коректним рішенням, на думку комісії, було би внесення поправок до статті 7, які замінили би це положення на більш збалансоване та чіткіше сформульоване. Комісія рекомендувала Україні провести двосторонні переговори з державами-членами ЄС, яким відповідають ці меншини, що можуть надати корисну допомогу у виконанні статті 7 [22].

Релігійна різноманітність. Не менш актуальною для України є проблема наявності багатьох релігійних конфесій. Уся історія України переповнена спробами використання церкви у політичній боротьбі, її знищення, нівелювання, уніфікації або навпаки відродження такої церкви, яка б стверджувала національну самобутність народу. Сьогодні різні політизовані організації або їх члени, порушуючи Конституцію, внутрішні закони релігійних общин і церкви, втручаються в суто релігійну сферу, проголошуючи об'єктами своїх інтересів специфіку богослужіння церковних общин, їхню конфесійну належність, що викликає численні протести віруючих. Така практика полегшується тим, що широким колам населення України майже нічого не відомо про історію і сучасне становище тих чи інших церков, нетрадиційних конфесій, які діють на теренах країни, про їхнє, так би мовити, національне і політичне обличчя. Брак необхідних знань з історії вітчизняної релігії та національної церкви не дає можливості завжди компетентно орієнтуватися в сучасних релігійно-церковних проблемах.

Церква, як соціальний інститут, користується найвищою довірою населення, про що свідчить багаторічний (з 1992 року) моніторинг Інституту соціології НАН України. Опитування за проектом ISSP, в якому респондентів просили визначитися з рівнем довіри до Верховної Ради, бізнесу, промисловості, судів та правової системи, шкіл та системи освіти і, зрештою, до церков та релігійних організацій, підтвердило сталість переконань громадян України. Про свою цілковиту довіру до церкви заявив майже кожний п'ятий (18 %), що значно перевищує рівень повної довіри до будь-якого з інститутів суспільства, а частка тих, хто значною мірою довіряє церкві та релігійним організаціям, перевищує відповідні частки щодо інших інститутів: 21 % проти 3 % тих, хто значною мірою довіряє Верховній Раді та 5 % Суду і правовій системі. Таким чином, церква й релігійні організації в Україні мають значно вищу суспільну репутацію та авторитет [23].

Найбільш впливовими в Україні є Українська православна церква Московського патріархату, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква, Українська греко-католицька церква, Римсько-католицька церква. За даними соціологічних досліджень 74 % українців відносять себе до православ'я, 8 % вважають себе греко-католиками, майже по 1 % – до римо-католицизму і протестантських та Євангелічних церков. Просто християнами (тобто такими, що не відносять себе до жодної з конфесій) себе вважають 8,5 % опитаних, не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань 6 % [24].

Однією з поширених релігій в країні є іслам, сьогодні в Україні проживає біля 1 млн. мусульман, це більше 2 % населення. За даними звіту *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*, що був підготований американським *Pew Research Center*, до 2050 р. цей показник зросте до 1,3 млн. людей. Ці прогнози виглядають реалістично, так як у 2010 р. мусульман в Україні було вдвічі менше, ніж зараз [25].

16 листопада Верховна Рада підтримала законопроект № 5496 про святкування Різдва двічі – 25 грудня та 7 січня. Законодавці мотивували це рішення тим, що віряни неодноразово зверталися з такою ініціативою. Також, більшість католиків і протестантів, і навіть православних світу (9 церков із 14-ти) відзначають це свято саме 25 грудня. Відтак цей крок свідчить про прилучення України до європейського та, зрештою, світового співтовариства.

Однак, не слід забувати, що в Україні мешкають кримські татари, які визнані корінним народом, про що вже говорилось вище, і які є мусульманами. Законодавцям варто задуматися про те, що вони, як мусульмани теж мають право на святкування важливих для їхньої релігії свят. Відтак варто передбачити і для них таку законодавчу норму, коли на державному рівні надається вихідний для святкування, скажімо, Курбан-Байраму. Це має бути нормою для демократичної країни.

І це не поодинокі випадки, коли влада своїми діями сприяє розколу суспільства, приймаючи рішення, які однозначно викликають незадоволення тієї чи іншої частини населення та негативну реакцію західних країн. Українським політикам слід пам'ятати, що національна ідея – це не ілюзія, що заступає собою реальність, це така ідея, яка повинна сприяти духовному оновленню суспільства, спонукати до реалізації економічних перетворень, розробляти цілісну систему ціннісних орієнтирів сучасного українського суспільства. Національна ідея, перш за все, повинна бути спрямована на правдиве відповідальне відродження української історії, менталітету, традицій, визначення форм державного і суспільно-політичного життя [26, с. 223].

Висновки. Сьогодні формування української національної ідеї зіткнулося з багатьма проблемами, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Події останніх років у державі призвели до втрати територіальної цілісності, військових дій на Донбасі, руйнації економіки, невпевненості населення країни у майбутньому. У суспільстві відбулося безпрецедентне соціальне

розширення населення, значна частина якого знаходиться за межею бідності, продовжується масовий відтік працездатного населення за рубіж на заробітки, все це призводить до розчарування і зневіри людей у краще життя. Такий стан у державі можна визначити лише як кризовий. Саме тому українська національна ідея зараз потрібна як ніколи.

Національна ідея як прояв національної свідомості, національної освіти, культури, духовності повинна об'єднувати суспільство навколо базових цінностей, з'єднуючи минуле, сучасне та майбутнє народу, визначати національні пріоритети, виступати стратегічним орієнтиром розвитку держави. Брак національної ідеї в сучасній Україні – це проблема суперечливості існування національної еліти, яка виявляє неспроможність об'єднати сучасне українське суспільство. Спроби поділу країни на «своїх» та «чужих», за мовними, релігійними та іншими ознаками тільки посилять кризові явища в країні.

Формування української національної ідеї можливо тільки на основі об'єднання усіх громадян, незалежно від їх етнічної приналежності, досягнення загальнонаціональної злагоди, відновлення мира на Донбасі. Національна ідея повинна бути конструктивною, мати реалістичні цілі й спиратися на ефективні соціальні технології їх досягнення. Тільки за таких умов національна ідея буде сприятиме консолідації нації, стане спільною платформою всіх політичних, громадських, культурних сил, яким не байдужа доля нашої Батьківщини.

Список літератури: 1. Национальная идея России. В 6 т. – Т. I / Под общ. ред. С.С. Сулакшина. – М. : Научный эксперт, 2012. – 752 с. 2. Вязовик Т.П. Особенности консолидирующей идеи в России. Доклад / Т.П. Вязовик // Национальная идентичность России и демографический кризис. Материалы Всероссийской научной конференции (20–21 октября 2006 г.). – М. : Научный эксперт, 2007. – С. 636. 3. Ильин И.А. О русской идее / И.А. Ильин // Собрание сочинений. В 10 т. – Т. 2. – Кн. 1. – М. : Русская книга, 1993. 4. Головатий М.Ф. Соціологія політики / М.Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2003. – 504 с. 5. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення / М. Жулинський // Вища освіта України. – 2006. – № 4. – С. 9–14. 6. Савойська С. Українська національна ідея в мовно-комунікативному контексті консолідації поліетнічного соціуму / С. Савойська // Віче. – 2003. – № 12 – С. 28–30. 7. Национальная идея и социальной трансформации в Украине / М.В. Попович, А.М. Єрмоленко, В.Б. Фадеев та ін. – К. : Укр. Центр духовн. культури, 2005. – 328 с. 8. Михальченко М. Национальная идея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах / М. Михальченко // Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне: зб. статей. – К., 2005. – С. 9–35. 9. Национальная идея в США, Европе, России. Delo. UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/world/nacionalnaja-ideja-ssha-evropy-153724/>. 10. Какая национальная идея нужна Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w-n.com.ua/archives/10363>. 11. Какая национальная идея нужна Украине. Delo. UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://delo.ua/ukraine/kakaja-nacionalnaja-ideja-nuzhna-153738/>. 12. Бурега В.В. Национальная идея для Украины: социологична рефлексія / В.В. Бурега // Национальная идея: основа стратегії розвитку українського суспільства в XXI столітті: Збірка матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків : ФОП Панов А.М., 2017. – С. 4–6. 13. Яковик І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.11 / І.В. Яковик. – Харків, 2014. – 474 с. 14. Национальный склад населения Украины. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. 15. Якубова Л.Д. Национальні меншини України [Електронний ресурс] / Л.Д. Якубова // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О /

Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : Видавництво «Наукова думка», 2010. – 728 с. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny. 16. Корінні народи. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Корінні_народи#cite_note. 17. Кітеньський А.В. Історія українських земель або як складалося українське суспільство / А.В. Кітеньський, Л.В. Перевалова // Філософія в сучасному світі. Матеріали міського науково-практичного семінару. 17–18 листопада 2017 р. – Х. : НТУ «ХП», 2017. – С. 19–44. 18. Гарупов Р.Ш. Понятие «Коренной народ» и их статус в международном и внутригосударственном праве. – Режим доступу : www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=25859. 19. Национальная безпека і оборона / Укр. центр економ. і політ. дослідж. ім. Олександра Разумкова; ред. Л. Шангіна, С. Вінницька. – К. : Центр Разумкова, 2006. – № 1(73). 20. Франко І.Я. Одвертий лист до галицької української молодіжці / І.Я. Франко. – Зібрання творів у 50 т. – Т. 45. – К.: Знання, 1986. – С. 401–409. 21. Национальная безпека і оборона / Укр. центр економ. і політ. дослідж. ім. Олександра Разумкова; ред. Чернова А. – К. : Центр Разумкова, 2016. – № 7–8. – С. 165–166. 22. Європейська правда. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>. 23. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін / За ред. С. Макеєва. Переднє слово О. Івашенко. – К. : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. – 68 с. – Режим доступу : <http://old.kiis.com.ua/txt/doc/02042009/brosh.pdf>. 24. Релігійні вшодобання населення України. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/religiyni-vpodoban-nya-naselennya-ukrayiny>. 25. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. – Режим доступу : <http://www.pew-forum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>. 26. Стасевська О.А. Национальная идея: ілюзія або реальність / О.А. Стасевська // Соціальна економіка, научний журнал. – Харків, Харківський Національний університет ім. В. Каразіна. – 2010. – № 2. – С. 221–223.

References (transliterated): 1. Natsyonalnaia ydeia Rossyy [National idea of Russia]. Moscow, Nauchnyi ekspert, 2012. vol 1. 752 p. 2. Viazovik T.P. Osobennosti konsolydyruushchei ydey v Rossyy. Doklad [Features of the consolidating idea in Russia. Report]. Natsyonalnaia ydentychnost Rossyy y demograficheskyi kryzys. Materyaly Vserossyiskoi nauchnoi konferentsyy (20–21 oktiabria 2006 h.) [The national identity of Russia and the demographic crisis. Materials of the All-Russian Scientific Conference (October 20–21, 2006)]. Moscow, Nauchnyi ekspert, 2007, pp. 636. 3. Ylyn Y.A. O russkoi ydee [About Russian idea]. Moscow, Russkaia knyha, 1993. vol. 2. 4. Holovaty M.F. Sotsiologhiia polityky [Sociology of politics]. Kyiv, MAUP, 2003. 504 p. 5. Zhulynskiy M. Ukrainska natsionalna ideia v ideolohichnii systemi derzhavotvorennia [The Ukrainian national idea in the ideological system of state formation]. Vyshcha osvita Ukrainy. 2006, no. 4, pp. 9–14. 6. Savoiska S. Ukrainska natsionalna ideia v movno-komunikativnomu konteksti konsolidatsii politichnogo sotsiumu [The Ukrainian national idea in the language-communicative context of the consolidation of the multi-ethnic society]. Viche. 2003, no. 23, pp. 28–30. 7. Natsionalna ideia i sotsialni transformatsii v Ukraini [National Idea and Social Transformations in Ukraine]. M.V. Popovych, A.M. Yermolenko, V.B. Fadeiev. Kyiv, Ukr. Tsentr dukhovn. kultury, 2005. 328 p. 8. Mykhalchenko M. Natsionalna ideia yak rehuliatyvna syla v zahalnonatsionalnomu ta rehionalnomu mashtabakh [National idea as a regulatory force nationwide and in regions]. Rehionalni versii ukrainskoi natsionalnoi idey: spilne ta vidminne : zb. statei. Kyiv, 2005, pp. 9–35. 9. Natsyonalnaia ydeia v SShA, Evrope, Rossyy. Delo. UA [National idea in the USA, Europe, Russia]. Available at: <https://delo.ua/world/nacionalnaja-ideja-ssha-evropy-153724/>. 10. Kakaia natsyonalnaia ydeia nuzhna Ukrainy [What national idea do Ukraine need]. Available at: <http://w-n.com.ua/archives/10363>. 11. Kakaia natsyonalnaia ydeia nuzhna Ukrainy. Delo. UA [What national idea do Ukraine need]. Available at: <https://delo.ua/ukraine/kakaja-nacionalnaja-ideja-nuzhna-153738/>. 12. Bureha V.V. Natsionalna ideia dlia Ukrainy: sotsiologichna refleksiiia [National Idea for Ukraine: Sociological Reflection]. Natsionalna ideia: osnova stratehii rozvytku ukrainskoho suspilstva v KhKhI stolitti: Zbirka materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Kharkiv, FOP Panov A.M., 2017, pp. 4–6. 13. Yakoviuk I.V. Pravovi osnovy yevropeiskoi integratsii ta yii vplyv na derzhavno-pravovyi rozvytok Ukrainy. dys. ... d-ra yurid. nauk : 12.00.01, 12.00.11. [Legal bases for European integration and its influence on the state-legal development of Ukraine]. Kharkiv, 2014. 474 p. 14. Natsionalnyi sklad naselennia Ukrainy [National composition of the population of Ukraine]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. 15. Yakubova L.D. Natsionalni menshyny Ukrainy [National Minorities

of Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. vol. 7, Mi-O. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv, Vydavnytstvo "Naukova dumka", 2010. 728 p. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny. **16.** *Korinni narody* [Indigenous Peoples]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Korinni_narody#cite_note. **17.** Купенський А.В., Перевалова Л.В. Istorii ukrainskykh zemel abo yak skladalosia ukrainske suspilstvo [History of Ukrainian lands or how Ukrainian society was formed]. *Filosofiiia v suchasnomu sviiti. Materialy miskoho naukovopraktychnoho seminaru*. 17–18.11.2017. pp. 19–44. **18.** Нарыпов Р.Ш. *Poniatye Korennoi narod» y ykh status v mezhdunarodnom y vnutyhosudarstvennom prave* [The notion "Indigenous people" and their status in international and domestic law]. Available at: www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=25859. **19.** *Natsionalna bezpeka i oborona* [National Security and Defense]. Ukr. tsentr ekonom. i polit. doslidzh. im. Oleksandra Razumkova. Kyiv, Tsentr Razumkova, 2006, no. 1 (73). **20.** Franko I. Ya. *Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodizhi* [A frank letter to Galician Ukrainian youth]. *Zibrannia tvoriv u 50 t.* vol. 45. Kyiv, Znannia,

1986, pp. 401–409. **21.** *Natsionalna bezpeka i oborona* [National Security and Defense]. Ukr. tsentr ekonom. i polit. doslidzh. im. Oleksandra Razumkova. Kyiv, Tsentr Razumkova, 2016, no. 7–8, pp. 165–166. **22.** *Yevropeiska Pravda* [European truth]. Available at: <http://www.euro-integration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>. **23.** Parashchev M. *Relihiia ta relihiinist v Ukraini* [Religion and religiosity in Ukraine]. Kyiv, Instytut polityky, Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2009. 68 p. Available at: <http://old.kiis.com.ua/txt/doc/02042009/brosh.pdf>. **24.** *Relihiini vporobannia naseleennia Ukrainy* [Religious preferences of the Ukrainian population]. Available at: <http://infolight.org.ua/content/religiyni-vporobannya-naseleennya-ukrayiny>. **25.** *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. Available at: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>. **26.** Stasevska O.A. *Natsionalna ideia: iliuziia abo realnist* [National idea: illusion or reality]. *Sotsyalnaia ekonomika, nauchnii zhurnal*. Kharkiv, V. Karazin Kharkiv National University, 2010, no. 2, pp. 221–223.

Надійшла (received) 15.11.2017

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Якою має бути українська національна ідея? / А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова, О. М. Яценко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 16–28. – Бібліогр. : 26 назв. – ISSN 2227-6890.

Какой должна быть украинская национальная идея? / А. В. Кипенский, Л. В. Перевалова, О. Н. Яценко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2017. – № 52 (1273). – С. 16–28. – Бібліогр. : 26 назв. – ISSN 2227-6890.

What should the Ukrainian national idea be? / A. V. Kipenskyi, L. V. Perevalova, O. M. Yatsenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2017. – No. 52 (1273). – P. 16–28. – Bibliogr. : 26. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Кіпенський Андрій Володимирович – доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», декан факультету соціально-гуманітарних технологій; тел.: (057) 707–64–81; e-mail: kavkpi@ukr.net.

Кипенский Андрей Владимирович – доктор технических наук, профессор, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», декан факультета социально-гуманитарных технологий; тел.: (057) 707–64–81; e-mail: kavkpi@ukr.net.

Kipenskyi Andrii Volodymyrovych – Doctor of Technical Sciences, Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Dean of the Faculty of Social and Humanitarian Technologies; tel.: (057) 707–64–81; e-mail: kavkpi@ukr.net.

Перевалова Людмила Вікторівна – кандидат філософських наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувачка кафедри права; тел.: (067) 575–09–89; e-mail: perevalovaluda@ukr.net.

Перевалова Людмила Викторовна – кандидат философских наук, профессор, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», заведующая кафедрой права; тел.: (067)575–09–89; e-mail: perevalovaluda@ukr.net.

Perevalova Ludmila Viktorovna – Candidate of Science (Ph. D.) in Philosophy, Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Head of the Department of Law; tel.: (067)575–09–89; e-mail: perevalovaluda@ukr.net.

Яценко Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту та оподаткування; тел.: (095) 555–18–22; e-mail: 78olga@i.ua.

Яценко Ольга Николаевна – кандидат педагогических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры менеджмента и налогообложения; тел.: (095) 555–18–22; e-mail: 78olga@i.ua.

Yatsenko Olga Mykolayivna – Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Management and Taxation; tel.: (095) 555–18–22; e-mail: 78olga@i.ua.